

صلاة الاضلاع

دانشگاه الزهرا

دانشکده ادبیات و زبان‌ها و تاریخ

گروه تاریخ

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران اسلامی

عنوان:

نگرش مطبوعات مشهد به سیاست‌های نوین‌سازی رضا شاه (۱۳۲۴-۱۳۰۴)

استاد راهنما:

دکتر سیمین فصیحی

استاد مشاور:

دکتر اسماعیل حسن زاده

دانشجو

بی بی زینب اسماعیلی بایگی

مهر ۱۳۹۱

کلیه دستاوردهای این پژوهش متعلق به دانشگاه الزهراء می باشد.

این اثر تقدیم می شود

به روان پاک معلم شهید "علی مزینانی" او که عشق به تاریخ را در دلم سرشت.همچنین

تقدیم می شود به "ستاره" که روشنایی اش در تمام زندگیم می درخشد.

تشکر و قدردانی

برای رسیدن به این مرحله و به انجام رساندن این پژوهش به اشخاص بسیاری دین دارم. نخست آموزگاران بزرگووارم در دوران تحصیل آنان که به من آموختند آنچه را که نمی دانستم بویژه اساتید بزرگووارم در دانشگاه فردوسی مشهد که سالیان درازی در حضورشان دانش آموزی کرده ام برخی از آن ها اکنون دیگر آنجا نیستند اما از همگی صمیمانه قدر دانی می کنم.

به اساتید راهنما و مشاورم دینی مضاعف دارم که با خواندن و نکته بینی در خور توجه شان مرا یاری کردند از آن ها بسیار سپاسگزارم.

از دوستان و کارکنان محترم کتابخانه ها و مرکز اسناد بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی به خاطر مساعدت هایشان تشکر می کنم.

سرانجام باید از خانواده مهربانم بویژه پدر و مادرم به پاس زحماتشان و اینکه صبورانه مرا همراهی کردند قدردانی نمایم.

چکیده

بسط آگاهی های نو از دنیای متمدن غرب و استقرار برخی نموده های تجدد در ایران دوره قاجار زمینه ساز گرایش جامعه به نوسازی بود که به دلیل ضعف بنیادین ساختار سیاسی صورت اجرایی به خود نگرفت. انقلاب مشروطه با هدف وارد کردن کشور به فرایند نوسازی قرین به توفیق نشد و مدرن سازی تا روی کار آمدن رضا پهلوی، شاه نوگرا، به تاخیر افتاد. رضاشاه با بدست گیری قدرت اجرایی کشور از طریق کودتا به طور جدی توجه خود را به نوسازی معطوف کرد؛ او ظرف مدت ۲۰ سال کشوری مدرن برپایه دولت و ملتی واحد بوجود آورد که از گذشته سنتی خود متمایز بود از این حیث سیر تجدد و اقدامات نوگرایانه رضاشاه از منظر روزنامه های همان زمان به عنوان معاصران وقایع قابل ارزیابی است. این پژوهش با پاسخ به پرسش های کلیدی زیر، مشخصا نگرش روزنامه های مشهد به تکاپوهای رضاشاه در وارد کردن الگوهای نوین زندگی غربی به جامعه ایران را مورد بررسی قرار می دهد: ۱- مطبوعات مشهد نسبت به اقدامات نوسازی رضا شاه چه واکنشی نشان داده اند؟ ۲- روزنامه های مشهد چه نوع نوسازی هایی را بیشتر مورد توجه قرار داده اند؟ ۳- سقوط رضا شاه چگونه بر فضای مطبوعات و نگرش آنان به نوسازی های او تاثیر گذاشت؟

روش تحقیق در اثر حاضر توصیفی و تحلیلی با اتکا به روزنامه ها به عنوان منابع دسته اول آن زمان همراه با منابع و تحقیقات بعدی می باشد. روزنامه های دوران حکومت مطلقه پهلوی اول به دلیل فضای استبداد و سانسور اغلب با ستایش، نوسازی های او را مورد تمجید قرار می دادند. آن ها پس از سقوط رضاشاه شدیداً به انتقاد از سیاست های او بویژه از حیث دیکتاتوری که برای انجام نوسازی ها اعمال کرده بود پرداختند.

واژه های کلیدی: مطبوعات، مشهد، نوین سازی (نوسازی)، رضاشاه.

پیشگفتار

اثر حاضر مبتنی بر مطبوعات به عنوان یکی از منابع و مدارک اصلی است. روزنامه های دوره رضاشاه به دلیل قدمت، دسترسی به دوره کامل آن ها مقدور نبود به ویژه آن که به جهت کهنگی و فرسودگی کاغذ یا به اصطلاح اسیدی بودن آن ها اغلب در اختیار گذاشته نمی شد و در موارد متعدد به علت اینکه در حال اسکن شدن قرار داشت از دسترس ما خارج بود. با وجود این دشواری به دلیل اینکه منبع عمده این پژوهش است چاره ای جز مراجعه به آن ها نبود. جدا از سختی استفاده از روزنامه ها و تعدد آن، تقسیم بندی اقدامات رضاشاه در چهار حیطه نظامی، سیاسی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی امری نامتعارف و مشکل بود. بدون استثنا در تمامی تحقیقات موجود اقدامات نوگرایانه رضاشاه یا به صورت پشت سر هم و بدون تفکیک و حوضه بندی یا به شیوه تیرهای جزئی مربوط به اقدامات بدون ارائه دسته بندی منسجم آمده است. علاوه بر دسته بندی سختی دیگر کار، عدم پژوهشی در باب نگرش مطبوعات به مقوله نوسازی بود، از این منظر نداشتن مدل کاری برای نگارنده امری بسیار مشکل بود. سوای از سختی های راه آنچه مرا در سامان بخشیدن به اثر حاضر توانا ساخت حضور در محضر اساتید بزرگوارم سرکار خانم دکتر سیمین فصیحی و آقای دکتر اسماعیل حسن زاده بود. از ایشان سپاسگزارم.

هنگامی که تاریخ با سرعتی سرسام آور در حرکت است، موقعی که ملتی فاصله بین کاروان تا هواپیما را در طول یک نسل پشت سر می گذارد و سراسر جلوه های زندگی از بیخ و بن دستخوش دگرگونی و تحول می شود ذکر این جزئیات بیشتر اهمیت کسب می کند.

"سفرنامه بلوشر، دیباچه"

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
فصل اول : مبانی پژوهش.....	۴
۱-۱ طرح مسئله.....	۵
۱-۲ پرسش های پژوهش.....	۶
۱-۳ فرضیه های پژوهش.....	۶
۱-۴ واژه های پژوهش.....	۷
۱-۵ ضرورت پژوهش.....	۷
۱-۶ پیشینه پژوهش.....	۷
۱-۷ بررسی و نقد منابع.....	۱۲
فصل دوم : نگرش مطبوعات مشهد به مقوله نوسازی.....	۱۵
۲-۱ غرب و نوسازی.....	۱۶
۲-۲ نگاهی به مطبوعات مشهد از آغاز تا ۱۳۲۴ شمسی.....	۲۳
۲-۳ نگرش مطبوعات پیش از مشروطه به نوسازی.....	۴۰
۲-۴ نگرش مطبوعات بعد از مشروطه به نوسازی.....	۵۹
۲-۵ مروری کلی بر نگرش مطبوعات دوره پهلوی به مقوله نوسازی.....	۷۸
فصل سوم : نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی نظامی.....	۸۳
۳-۱ ضرورت تاریخی نوسازی نظامی.....	۸۳
۳-۲ نوسازی نظامی در دوران حکومت کودتا(۱۳۰۵-۱۲۹۹).....	۸۴
۳-۳ تثبیت ارتش نوین در دوران سلطنت رضاشاه (۱۳۲۰-۱۳۰۵).....	۹۹
۳-۴ نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی نظامی پس از سقوط رضاشاه (۱۳۲۴-۱۳۲۰).....	۱۰۷
فصل چهارم : نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی سیاسی.....	۱۱۱
۴-۱ تعریف نوسازی سیاسی.....	۱۱۲
۴-۲ اقتدار سیاسی.....	۱۱۲
۴-۲-۱ کودتا، مسئله جمهوری و حذف سلطنت قاجار.....	۱۱۳
۴-۲-۲ سرکوب ایلات و عشایر.....	۱۱۹
۴-۲-۳ سکولاریسم.....	۱۲۳
۴-۲-۴ ناسیونالیسم.....	۱۲۷

۱۳۶	۴-۳ مشارکت سیاسی.....
۱۳۷	۴-۳-۱ سانسور روزنامه ها.....
۱۴۲	۴-۳-۲ نابودی احزاب.....
۱۴۴	۴-۳-۳ مجلس نمادین.....
۱۴۹	۴-۴ آفرینش دیوانسالاری.....
۱۶۰	۴-۵ نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی سیاسی پس از سقوط رضاشاه (۱۳۲۴-۱۳۲۰).....
۱۶۸	فصل پنجم : نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی فرهنگی و اجتماعی.....
۱۶۹	۵-۱ تعریف نوسازی فرهنگی و اجتماعی.....
۱۶۹	۵-۲ آموزش نوین.....
۱۷۹	۵-۳ تحول در ارزش های فرهنگی.....
۲۰۹	۵-۴ رشد شهرنشینی.....
۲۱۸	۵-۵ نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی فرهنگی- اجتماعی پس از سقوط رضاشاه.....
۲۳۳	فصل ششم : نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی اقتصادی.....
۲۳۴	۶-۱ ویژگی های اقتصاد سنتی.....
۲۳۵	۶-۲ ویژگی های نوسازی اقتصادی.....
۲۳۵	۶-۳ دولت نوساز و افزایش درآمدها.....
۲۴۴	۶-۴ سیاست صنعتی.....
۲۵۰	۶-۵ سیاست ارضی.....
۲۵۶	۶-۶ سیاست ارزی، پولی.....
۲۶۰	۶-۷ توسعه حمل و نقل و ارتباطات.....
۲۶۹	۶-۸ مناسبات تجاری خارجی.....
۲۷۱	۶-۹ نگرش مطبوعات مشهد به نوسازی اقتصادی پس از سقوط رضاشاه (۱۳۲۴-۱۳۲۰).....
۲۸۳	نتیجه : بررسی کمی و کیفی روزنامه ها.....
۲۹۳	فهرست منابع و ماخذ.....

مقدمه

اگر در ایران قبل از قاجار مباحث دینی فقهی کانون توجه نخبگان ایرانی بود در دوره قاجار در اثر تعامل با غرب چرایی عقب ماندگی ایران نسبت به دنیای نوین و چگونگی رسیدن به وادی تجدد دغدغه روشنفکران و نخبگان را تشکیل می داد. اندیشه ترقی و پیشرفت در کتاب ها، رسالات و روزنامه های نوینی که پیامد ارتباط با غرب بود انتشار می یافت و جامعه و حکومت را در دریافت بهتر لزوم نوسازی آگاهی می بخشید. تجدد طلبی که در سطح گسترده ایی در روزنامه ها تبلیغ می شد سرانجام بستر ساز انقلاب مشروطه گشت. نهضت مشروطه با هرج و مرج عظیم که ثمره ناخواسته انقلاب بود در تحقق ایده های نو موفق نشد. با روی کار آمدن دولت مطلقه رضاشاه ایران گام های بلندی در عرصه نوسازی برداشت و رضاشاه الگوهای نوین زندگی غربی، ارزش های مدرن و سکولاریسم یا در مجموع نوگرایی modernity و نیز صنایع، نظام آموزشی غربی، نظام اقتصادی غیر دینی، نظام اداری نوین، ارتش ملی و یا در مجموع نوسازی modernization را در جامعه تحقق بخشید.

اگرچه نویسندگان ایرانی و خارجی پیرامون اقدامات نوسازانه رضاشاه کتب زیادی به رشته تحریر در آورده اند اما اثر حاضر به دلیل پرداختن به این اقدامات از منظر روزنامه های همان زمان یک ضرورت محسوب می شود. پژوهش حاضر در ۶ فصل تنظیم شده است. پس از مبانی تحقیق، در فصل دوم به نگرش مطبوعات به مقوله نوسازی (تجدد) که اهل اندیشه را سخت درگیر خود کرده بود پرداخته شده است. در این فصل ابتدا نگرش روزنامه ادب که اولین و تنها روزنامه مشهد در دوره پیش از مشروطه است را مورد بررسی قرار داده ایم و پس از آن نگرش روزنامه نوبهار که ارگان مترقی ترین حزب پس از مشروطه یعنی فرقه دموکرات است مورد ارزیابی قرار گرفته است؛ سپس نگرشی کلی نسبت به تجدد از مطبوعات پهلوی ارائه شده است. فصول اصلی پژوهش بر ۴ فصل

نوسازی نظامی، نوسازی سیاسی، نوسازی فرهنگی - اجتماعی و نوسازی اقتصادی مبتنی است. هر فصل از چند بخش تشکیل می شود که ابتدا توضیحی از اقدامات نوسازانه رضاشاه آورده شده و متعاقب آن نگرش مطبوعات همان زمان درباره اقدامات مذکور ذکر می گردد. در پایان هر فصل بخشی کلی تحت عنوان نگرش مطبوعات پس از سقوط رضاشاه وجود دارد که نگرش آن ها را نسبت به اقدامات نوسازانه رضاشاه پس از سقوط او مورد ارزیابی قرار می دهد. در فصل سوم نوسازی نظامی به عنوان اصلی ترین ضرورت دولت مطلقه و گام نخست هر دولت اقتدارگرا توضیح داده شده است. اگرچه نوسازی نظامی در منابع متعدد دوران پهلوی به عنوان جزویی از نوسازی سیاسی ذکر می شود به دلیل ماهیت نظامی شخص رضاشاه و اقدامات گسترده او در این زمینه نوسازی نظامی را از سیاسی منفک نموده ایم. این فصل در چهار بخش تقسیم بندی شده است. در بخش نخست ضرورت نوسازی نظامی توضیح داده شده است. در بخش دوم نگرش مطبوعات به نوسازی نظامی در فاصله کودتا تا به تخت نشستن رضاشاه تشریح و در بخش بعد نوسازی نظامی در دوران سلطنت او ذکر شده است. بخش پایانی به نگرش مطبوعات به نوسازی نظامی پس از سقوط اختصاص یافته است. فصل چهارم نوسازی سیاسی را در بر می گیرد. نوسازی سیاسی پس از تعریف در سه بخش اقتدار سیاسی، مشارکت سیاسی و آفرینش دیوانسالاری تنظیم شده است. در بخش اقتدار سیاسی از نگاه مطبوعات به حذف مراجع سنتی قدرت توسط رضاشاه و برپایی ناسیونالیسم و سکولاریسم به جای آن صحبت به میان آمده است. در مشارکت سیاسی از حذف نهاد های دموکراتیک و در بخش آفرینش دیوانسالاری از ایجاد بوروکراسی طولی و نظم نوین دیوانی سخن گفته شده است. در فصل پنجم نگرش مطبوعات به نوسازی فرهنگی و اجتماعی در سه بخش آموزش نوین، تحول در ارزش های فرهنگی و رشد شهرنشینی مورد بررسی قرار گرفته است و در فصل ششم پس از توضیح مختصات اقتصاد سنتی و اقتصاد نوین، به نگرش روزنامه ها به نوسازی

اقتصادی دولت رضاشاه از طریق افزایش درآمدها و سیاست های صنعتی، ارضی، پولی، توسعه
ارتباطات و مناسبات بازرگانی خارجی پرداخته ایم. آخرین قسمت پژوهش با ارزیابی کمی و کیفی
روزنامه ها نتیجه گیری اثر حاضر را در بر می گیرد.

فصل اول

مبانی پژوهش

۱-۱ طرح مسئله

بررسی و شناخت وقایع تاریخی یک جامعه که سرمنشاء تحولات بنیادی در آن بوده از اهمیت قابل توجهی برخوردار می باشد. در ایران از دوره قاجار متفکرین و برخی از رجال دولتی در تعامل با غرب و با مشاهده پیشرفت های ملل اروپایی و مقایسه سامان آن با وضعیت نا به سامان کشور خود درصدد نوسازی برآمدند. جنبش انقلابی مشروطه بازتابی از وفاق ملی در جهت تمایل به نوسازی بود هر چند که نواندیشان ایرانی به زودی دریافتند این امر جز در سایه یک حکومت مرکزی مقتدر تحقق نخواهد یافت در نتیجه زمانی که رضا خان از طریق کودتا و سرکوب تجزیه طلبان داخلی موفق شد گونه ای از اقتدار را به نمایش گذارد مورد استقبال اکثریت جامعه که بر لزوم نوسازی و فرار از بن بست ساختارهای کهن آگاهی داشتند قرار گرفت. با انقراض قاجار و روی کار آمدن رضا شاه تحقق نوسازی قسمت عمده تلاش های فکری و عملی دربار پهلوی و نواندیشان ایرانی را تشکیل داد. رضا شاه در کنار این نواندیشان با پذیرش روایت اروپامدار در صدد اروپایی کردن ایران برآمد تا بدین طریق نظم نوینی را که متضمن یک حکومت اقتدار گرا و یک جامعه توسعه یافته است برپا دارد. وی روند نوسازی مد نظر خود را در چهار بعد نظامی، سیاسی، اجتماعی فرهنگی و اقتصادی دنبال کرد که منتج به دستاوردهای متفاوتی برای جامعه شد؛ جامعه را از حالت سنتی بیرون کشید اما خود زمینه چالش بین فرایند نوسازی را با ارزش های سنتی، دینی و عرفی پدید آورد. نوسازی اجرایی در دوره رضا شاه و نگرش جامعه به آن از منظر طبقات اجتماعی مختلف همان روزگار می تواند مورد توجه قرار بگیرد اما از آنجا که مطبوعات به عنوان رکنی اساسی در جامعه مدنی در تاریخ معاصر ایران حائز اهمیت می باشند و نیز نگاه آن بازتابی است از همان اندیشه های طبقات مختلف جامعه مانند اصلاح طلبان، روشنفکران و توده مردم نسبت به تغییر و تحولات تاریخی معاصر با ایشان است در این پژوهش نگرش مطبوعات به فرایند نوسازی دوره رضا

شاه مورد بررسی قرار می گیرد. با توجه به گستردگی حوزه مطبوعاتی تنها مطبوعات منتشر شده در مشهد مورد بررسی قرار گرفته است که هم به دلیل مرکزیت بزرگترین استان ایران و هم از منظر بافت مذهبی حاکم بر آن واکنش متفاوتی نسبت به روند نوسازی نشان داده است. با توجه به فضای استبداد زده دوره پهلوی اول و سانسور اعمال شده بر فضای مطبوعات گستره زمانی این پژوهش تا چهار سال بعد از شهریور ۱۳۲۰ یعنی پس از برکناری رضاشاه و باز شدن فضای سیاسی و تحرک مجدد حوزه مطبوعاتی را در بر خواهد گرفت تا در کنار نگرش های موافق و سانسور شده زمان سلطنت رضاشاه نگاه انتقادی پس از آن را نیز مورد ارزیابی قرار دهیم .

۱-۲ پرسش های پژوهش:

- ۱- مطبوعات مشهد نسبت به اقدامات نوین سازی رضا شاه چه واکنشی نشان داده اند؟
- ۲- روزنامه های مشهد چه نوع نوین سازی هایی را بیشتر مورد توجه قرار داده اند؟
- ۳- سقوط رضا شاه چگونه بر فضای مطبوعات و نگرش آنان به نوین سازی های او تاثیر گذاشت؟

۱-۳ فرضیه های پژوهش:

- ۱- روزنامه های مشهد به دلیل فضای استبدادی و سانسور واکنشی محافظه کارانه داشته و اکثر گزارش های آن ها بیشتر در حد یک گزاره خبری توأم با تمجید است.
- ۲- با توجه به فضای حاکم بر جامعه ایران و نیز بافت مذهبی مشهد روزنامه های آن عصر تلاش کرده اند تا از واکنش مستقیم به اصلاحات مذهبی و اجتماعی خودداری کرده و توجه خود را بر نوین سازی در ارتش و اقتصاد معطوف دارند.
- ۳- پس از شهریور ۱۳۲۰ و سقوط رضا شاه با باز شدن فضای کشور واکنش محافظه کارانه و یا تمجیدی مطبوعات به موضع گیری های کاملاً تندروانه علیه نوین سازی های رضاشاه تبدیل شد.

۱-۴ واژه های پژوهش

مطبوعات، مشهد، نوین سازی (نوسازی)، رضاشاه.

مطبوعات: در لغت به معنی طبع و چاپ شده است که اصطلاحاً مجله ها و روزنامه ها را در بر می گیرد.

مشهد: یکی از شهرهای ایران و مرکز استان خراسان رضوی در شمال شرقی آن است.

نوین سازی (نوسازی): مفهوم نوسازی برداشت های متفاوتی را در بر می گیرد. نوسازی در قرن نوزدهم و اوایل سده بیستم عقلانیت (rationality) و رهایی از مذهب (secularism) معنا می داد در حالی که امروزه نوسازی مترادف دلپذیرتری از مفهوم غربی شدن (westernization) می باشد و در کل به معنای بالا بردن سطح زندگی از طریق دستاوردهای فکری و صنعتی است.

رضاشاه: شاه نوگرای ایرانی (۱۳۲۳-۱۲۵۶) که با کودتا از ۱۳۲۰-۱۳۰۴ حکومت را به دست گرفت.

۱-۵ ضرورت پژوهش

از آنجا که مطبوعات رکنی اساسی در جامعه مدنی است شناخت نگرش آن نسبت به وقایع تاریخی دارای اهمیت فراوان است. از این حیث بررسی نگرش مطبوعات دوره پهلوی به سیاست های نوگرایانه رضاشاه یک ضرورت محسوب می شود.

۱-۶ پیشینه پژوهش

اگرچه تا کنون هیچ پژوهش مستقلی در زمینه نگاه مطبوعات به روند نوسازی دوره رضاشاه صورت نگرفته است درباره دوره حکومت پهلوی اول و نوسازی یا مدرنیسم آن کتاب ها و مقالات زیادی منتشر شده است که در ذیل به تعدادی از آن ها پرداخته ایم:

-بررسی جامعه شناختی روند نوسازی در ایران دوران رضا شاه عنوان پایان نامه دوره کارشناسی ارشد آقای دکتر حسین ایمانی جاجرومی است. نویسنده پایان نامه با توجه به شاخص های علوم اجتماعی سعی نموده به صورت آماری نوسازی های دوره رضاشاه را مورد بررسی قرار دهد.^۱ تعاریفی که آقای دکتر ایمانی از نوسازی ارائه داده اند راهنمای موثری در شکل بخشی به پایان نامه اینجانب بوده است.

-کتاب توسعه و نوسازی ایران در دوره رضاشاه اثر محمد رضا خلیلی خو از آثار جامع در باب نوسازی دوران رضاشاه است که مآخذ عمده بسیاری از نوشتارهای کنونی مربوط به نوسازی آن دوران را تشکیل می دهد. نوسازی ارتش، سیستم جدید حقوقی، نظام نوین تعلیم و تربیت، سیاست تضعیف مذهب و ... تقسیم بندی های این کتاب در باره نوسازی است که به عنوان الگو سایر محققان مورد استفاده قرار گرفته است. ارائه جداول آماری بویژه از آن رو که با دروان قاجار حالت مقایسه ایی دارد بر اهمیت اثر خلیلی خو افزوده است.^۲

-کتاب ارتش و تشکیل حکومت پهلوی در ایران اثر خانم استفانی کرونین کاملترین پژوهش پیرامون نوین سازی ارتش رضاخان می باشد. محدوده زمانی کتاب وی دقیقا تا پیش از رسیدن رضاخان به سلطنت و از این منظر که با توجه به اسناد خارجی نوشته شده است مرجع بسیار دقیقی برای پژوهش فعلی می باشد. کرونین به خوبی به ذکر کوچکترین تغییرات در ارتش ایران اشاره کرده است هرچند به ندرت اشتباهات کوچک در اثر او دیده می شود اما به هر حال کار او بزرگترین اثر منتشر شده در زمینه ارتش ایران در زمان رضاخان می باشد. این کتاب مرجع تمامی مآخذ کنونی در باب نوسازی نظامی دوران رضاشاه است.^۳

^۱. حسین ایمانی جاجرومی، بررسی جامعه شناختی روند نوسازی در ایران دوران رضاشاه، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

^۲. محمد رضا خلیلی خو، توسعه و نوسازی ایران در دوره رضاشاه، تهران: مرکز انتشارات جهاد دانشگاهی واحد شهید بهشتی، ۱۳۷۳.

^۳. استفانی کرونین، ارتش و تشکیل حکومت پهلوی در ایران، ترجمه غلامرضا علی بابایی، تهران: انتشارات خجسته، ۱۳۷۷.

- کتاب رضاشاه و شکل گیری ایران نوین مجموعه مقالاتی درباره دوران حکومت رضاشاه است که به سرپرستی خانم کرونین در قالب کتاب سازمان یافته است. فصل اختصاصی در مورد زنان و حقوق آن ها حاوی مطالب پربار درباره زنان دوره پهلوی و قوانین حمایتگرانه رضاشاه از آن ها است. فصل تناقضات ارتش ایران از حیث ذکر شورش ها و طغیان های ارتش حائز اهمیت است.^۱

- کتاب تاریخ معاصر ایران اثر پیتر آوری در ۳ جلد تدوین شده است. جلد دوم این کتاب دوران حکومت پهلوی اول را در بر می گیرد. مندرجات کتاب آوری به نحو بی نظیری با آمارهای روزنامه های مشهد درباره هزینه ها و اقدامات اصلاحی رضاشاه برابری می کند.^۲

- کتاب تجدد آمرانه از دیگر تحقیقات مربوط به دوران رضاشاه است. این کتاب به مقایسه نوسازی های مصطفی کمال رئیس جمهور نوگرای ترکیه با رضاشاه پرداخته است. تکیه کتاب بر جنبه های فرهنگی اقدامات نوگرایانه این دو نفر قرار دارد. بخش مربوط به سیاست های زبانی تجدد آمرانه از ارزنده ترین پژوهش های معاصر است که در سایر مآخذ یافت نشد.^۳

- دانستنیهایی از دوران پنجاه ساله پهلوی نوشته منوچهر اشرف الکتابی از تالیفات دوران پهلوی دوم است. نویسنده اقدامات نوسازانه رضاشاه را در قالب سال های حکومت او به طور منظم و با ذکر جزئیات تاریخی تنظیم کرده است. این کتاب اگرچه فاقد تحلیل تاریخی می باشد اما سالشمار دقیقی از اقدامات رضاشاه بدست می دهد.^۴

- یکی از تحقیقات بسیار خوب مربوط به دوره پهلوی اول کتاب از سیاست تا فرهنگ اثر حسام الدین آشنا است.^۵ آشنا سیاست های فرهنگی رضاشاه را به تکیه بر اسناد مورد بررسی قرار می دهد

^۱. همان، رضاشاه و شکل گیری ایران نوین، ترجمه مرتضی ثواقب فر، تهران: جامی، ۱۳۸۲.

^۲. پیتر آوری، تاریخ معاصر ایران، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، ۳ ج، تهران: عطایی، بی تا.

^۳. تورج اتابکی، تجدد آمرانه، ترجمه مهدی حقیقت خواه، تهران: ققنوس ۱۳۸۵.

^۴. منوچهر اشرف الکتابی، دانستنیهایی از دوران پنجاه ساله نخستین شاهنشاهی سلسله پهلوی، تهران: اشرفی، ۱۳۵۵.

^۵. حسام الدین آشنا، از سیاست تا فرهنگ، تهران: سروش، ۱۳۸۴.